LOCUL *SCIA* ÎN PEISAJUL EDITORIAL REPREZENTAT DE REVISTELE ACADEMIEI ROMÂNE ÎN ANII 1950–1960

de CRISTIAN VASILE

Abstract: Each scientific journal of the research institutes of the postwar Soviet-type Romanian Academy has its own history. Various scholars tried to draft their histories more or less accurately either through sketches or case studies. There are few approaches that have attempted to compare the postwar editorial experiences of these publications. I focused my analysis only on social sciences, arts and humanities' journals. My article tries to fill this gap and includes in the analysis journals such as *SCIA*, *Studii* (*Studii. Revistă de istorie*), *Studii şi Cercetări Lingvistice*, *Studii şi Cercetări de Istorie Literară şi Folclor*, *Cercetări filozofice*, *Probleme economice*, *Studii şi Cercetări Juridice*, *Revista de psihologie* etc. This presentation focused on analogies and differences related especially to the moment of journal's publication, content, marked more or less by ideological message, editorial board, and academic profile. Speaking about the particular case of *SCIA*, one can notice a certain type of themes (the study of art and religious architecture, for instance) which was a privileged one in the main journal of the Institute of Art History. From this point of view, the content of the publication was in blatant contrast, for example, with the periodical of the Institute of Philosophy, *Cercetări filozofice* (littered with ideological texts, excessively politicized). This profile of *SCIA* and the non-conformity of the studies in relation to the dominant ideology, showed mainly in the case of Medieval Art Section articles, were factors that triggered the involvement of the ideological bodies and political police probably to a greater extent than in the case of other scientific publications and academic institutes. The presentation also tried to provide an explanation in relation to the relatively large distance in time from the moment of the founding of an institute and its endowment with its own academic journal.

Keywords: *SCIA*, scientific journals, Romanian Academy, *Cercetări filozofice* (Philosophical research), George Oprescu, *Studii*.

Articolul meu se concentrează asupra publicațiilor periodice ale centrelor de cercetare din domeniul umanist și vizează în principal analogiile și diferențele legate de momentul apariției, conținut, marcat mai mult sau mai puțin de mesaj ideologic, comitet redacțional, profil academic. Acest text este inspirat și decupat dintr-o lucrare mai amplă aflată în curs de finalizare, dedicată institutelor de cercetare din zona socio-umană, centre aflate sub egida Academiei Române[1] în timpul regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej[2]. Prezentarea mea nu este întemeiată pe documente din arhiva Institutului de Istoria Artei sau pe investigații de istorie orală având drept interlocutori persoane legate de revista *SCIA* din perioada analizată. În aceste condiții, a rezultat un text perfectibil, care va putea fi în viitor completat, nuanțat sau corectat. Nici în arhiva Academiei Române nu am regăsit informații care să mă ajute foarte mult, prin urmare m-am bazat pe alte categorii de izvoare istorice, în special surse deschise. Sus-amintita lucrare se dorește a fi inclusiv o schiță de istorie a acestor institute academice și, evident, în cadrul demersului meu am privit și asupra debușeelor editoriale ale cercetătorilor, reprezentate în primul rând de publicațiile periodice.

O tematică și un profil academic specifice

De la bun început trebuie spus că, dacă vorbim despre cazul *SCIA*, se poate observa că un anumit gen de tematică (studierea artei şi a arhitecturii religioase) şi-a găsit locul mult mai uşor în paginile principalei reviste a Institutului de Istoria Artei condusă de prof. George Oprescu. Indicele analitic al *SCIA* pentru perioada dintre

[1] *Academia Republicii Populare Române* în epocă.

[2] Este vorba despre o lucrare de plan finalizată în cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga", intitulată *Cercetarea științifică umanistă în România lui Gheorghiu-Dej, 1948–1965: Institutele Academiei RPR.* Am exprimat câteva idei legate de Institutul de Istorie a Artei în articolul *Institutul de Istorie a Artei ca parte a sistemului de cercetare științifică umanistă în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, în *70 de ani de la fondarea Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu"* (coord.: Adrian-Silvan Ionescu), ediție îngrijită de Virginia Barbu și Ioana Apostol, Editura Academiei Române, București, 2020, p. 387–393.

1954 și 1973 arată că cea mai mare pondere tematică au avut-o studiile de artă modernă şi contemporană (322), urmate de cele de artă medievală (243, din care în jur de 95 pe teme de artă religioasă)[3]. Cifra este importantă dat fiind cadrul politico-editorial ateist în care apărea revista. Pe de altă parte, această tematică era intrinsecă domeniului artei din spațiul românesc al epocii medievale, iar arta ecleziastică era aproape imposibil de ignorat. Chiar și manualele post-1947 coordonate de Mihail Roller erau ilustrate cu piese ale artei religioase, însă în scrierile girate de istoricul oficial al stalinismului românesc accentul cădea asupra creației populare, aproape fetișizată, precum și a celei laice[4]. Oricum, conținutul *SCIA* contrasta în mod flagrant, de exemplu, cu periodicul Institutului de Filozofie al Academiei RPR, *Cercetări filozofice* (împânzit de texte ideologice, politizate în exces). Cum am scris și cu altă ocazie, primul număr al revistei *Cercetări filozofice* – apărut tot în 1954 – arată dezolant din punct de vedere științific[5]. De altfel, asumând poate fără voie acest caracter academic precar, cineva l-a denumit (încă din epocă) chiar *culegere* de texte. Constantin Ionescu-Gulian, redactor responsabil de facto, a girat articole precum cel semnat de Al. Molnar – intitulat *Ajutorul internaţionalist proletar al Uniunii Sovietice, factor hotărâtor în construirea socialismului în ţara noastră* – care nu era altceva decât o înşiruire de lozinci şi omagii la adresa URSS, a Armatei Roşii etc., având drept referinţe bibliografice „autori" precum Iosif V. Stalin, Vladimir I. Lenin, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Gheorghi M. Malenkov, Viaceslav M. Molotov, Iosif Chişinevschi[6].

Pe de altă parte, revenind la conținutul *SCIA*, deși textele ideologice nu au lipsit, ponderea lor era mai mică în raport cu alte periodice academice din sfera socio-umană. Natura problematică a unor studii provenite în special din zona Sectorului de artă feudală[7] coordonat de Teodora Voinescu și îndeosebi modul critic (în discuții informale) de raportare a celei din urmă față de istoricii oficiali au fost factori care au atras atenția organelor ideologice şi represive, în mai mare măsură decât în cazul altor cercetători, publicații științifice și Institute academice[8].

Figura 1 – T. Voinescu, ACNSAS, dosar I3811, vol. 1, f. 1.

[3] Speranța Erca, *Indicele analitic al revistei «Studii și Cercetări de Istoria Artei». Arta plastică, I–XX (1954–1973)*, în *SCIA.AP*, tom. XXII, 1975, pp. 211–237.

[4] *Istoria RPR. Manual pentru învățământul mediu* (coord.: Mihail Roller), Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1956, p. 152.

[5] Cristian Vasile, *Institutul de Filosofie al Academiei RPR în epoca Gheorghiu-Dej, 1954–1965*, în *Studii şi Materiale de Istorie Contemporană*, serie nouă, vol. 17, 2018, p. 93.

[6] *Cercetări filozofice*, Editura Academiei RPR, Bucureşti, vol. I, 1954. Volumul este însoțit de precizarea „Culegere apărută sub îngrijirea Institutului de Filozofie al Academiei RPR". În text am păstrat variația *filosofie–filozofie*, marcând astfel folosirea specifică a termenului înainte și după reforma ortografică din 1953–1954.

[7] O analiză a acestui Sector, întemeiată pe documente provenite de la Securitate, vezi la Cristina Cojocaru, *Mărturii despre cercetătorii Sectorului de artă feudală al Institutului de Istoria Artei în arhiva CNSAS*, în *70 de ani de la fondarea Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu"*, *ed. cit.*, p. 406–429.

[8] Ioan Opriş, *Teodora Voinescu sau timorarea istoricului de artă*, în *Cinci destine muzeografice*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2009, p. 56–60; Ioana Apostol, *Poliţia politică şi Institutul de Istoria Artei: cazul Teodorei Voinescu*, în *70 de ani de la fondarea Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu"* (coord.: Adrian-Silvan Ionescu), *ed. cit.*, p. 430–450; Cristian Vasile, *Câteva consideraţii despre lumea feminină a istoriografiei. Cu o atenţie specială asupra cazului Teodora Voinescu*, în *Centenarul femeilor în arta românească*, vol. 3: *Artiste uitate din România. Cercetări şi studii despre contribuţia femeilor la istoria artei româneşti* (coord.: Cosmin Nasui), Postmodernism Museum, Voluntari, 2021, p. 232–250.

Decalajul dintre înființarea unui Institut și apariția propriului periodic

Deși Institutul de Istoria Artei a apărut în sistemul instituțional al Academiei RPR în anii 1948–1949[9], iar influența profesorului George Oprescu părea importantă în spațiul cultural-artistic agreat de puterea politică, precum și în noua Academie, totuși Institutul a beneficiat de propria revistă abia începând din 1954. Să mai adăugăm că 1954 a fost anul în care autoritățile au aprobat apariția și a altor periodice dedicate artelor plastice (*Arta plastică*; *Probleme de artă plastică*[10]). Pentru o comparație, redau mai jos momentul înființării celorlalte institute de cercetare și anul apariției publicației periodice:

Institutul de Istorie, 1948 – *Studii*, 1949;

Institutul de Lingvistică, 1948–1949 – *Studii și Cercetări Lingvistice*, 1950;

Institutul de Filozofie, 1953–1954 – *Cercetări filozofice*, 1954;

Institutul de Psihologie, 1954 – *Revista de psihologie*, 1955;

Institutul de Cercetări Economice, 1952 – *Probleme economice*, 1955;

Institutul de Istorie Literară şi Folclor, 1948 – *Studii şi Cercetări de Istorie Literară şi Folclor* (SCILF), 1953.

Decalajul mare între cele două momente inaugurale, observat în cazul Institutului de Istoria Artei și al *SCIA*, este comparabil poate doar cu situația Institutului de Istorie Literară şi Folclor și nu este o coincidență faptul că *SCIA* și *SCILF* au fost revistele cele mai puțin politizate din domeniile academice umaniste în timpul guvernării Gheorghiu-Dej.

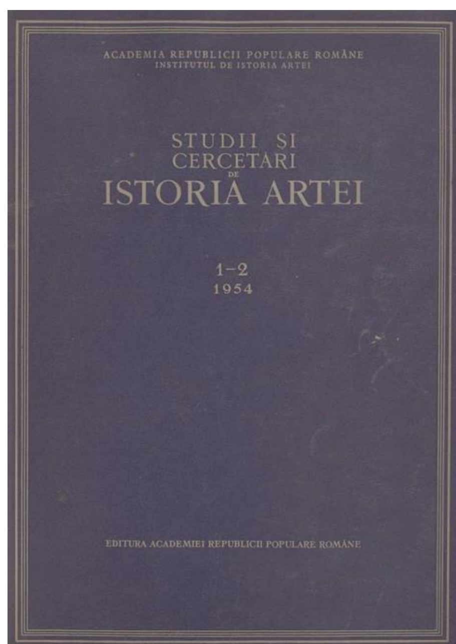

Figura 2 – Coperta revistei SCIA, tom.1-2, 1954.

Comitetele de redacție

Așa cum se știe, inițial, *Studii și Cercetări de Istoria Artei* îi avea în comitetul de redacție pe: Acad. George Oprescu, Acad. Camil Petrescu, K.H. Zambaccian, Ion Jalea, Matei Socor, Simion Alterescu, Lelia Rudașcu. În numerele următoare Camil Petrescu, Matei Socor și Lelia Rudașcu sunt înlocuiți de Ion Breazul (Breazu), Zeno Vancea și Mircea Popescu. Însă componența comitetelor de redacție nu a rămas constantă, ci s-a modificat de-a lungul timpului.

[9] Adrian-Silvan Ionescu, *Precuvântare*, în *70 de ani de la fondarea Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”*, *ed. cit.*, p. 9.

[10] Monica Oana Enache, *Arta și metamorfozele politicului. Tematica istorică în arta oficială românească între 1944–1965 (pictură, sculptură, grafică)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2018, p. 64. *Arta plastică* – revistă a Uniunii Artiștilor Plastici și a Ministerului Culturii (1954–1968); *Probleme de artă plastică* a fost un periodic editat sub egida Institutului de Studii Româno-Sovietic din cadrul Academiei RPR.

COMITETUL DE REDACŢIE

ACAD. GEORGE OPRESCU — Redactor responsabil; ACAD. CAMIL PETRESCU;
K. H. ZAMBACCIAN, Membru corespondent al Academiei R. P. R.;
ION JALEA, Membru corespondent al Academiei R. P. R.;
MATEI SOCOR, Membru corespondent al Academiei R. P. R.;
SIMION ALTERESCU, LELIA RUDAŞCU.

https://biblioteca-digitala.ro / http://istoria-artei.ro

Figura 3 – Componența primului Comitet de redacție al SCIA în 1954.

După decesul Leliei Rudașcu[11], dintre membrii comitetului de redacție, Simion Alterescu părea să fie omul cel mai apropiat de linia ideologică a partidului unic: fusese redactor în sistemul editorial procomunist la *România liberă* (1944–1946), apoi secretar de redacţie la Radio România Liberă (1946–1947), dar și inspector general în Ministerul Artelor, la Direcţia Generală a Teatrelor (1948–1951), prim-redactor la *Contemporanul* (1948–1952). Din 1949, timp de 15 ani, a fost profesor și șef de catedră în învățământul superior, la Institutul de Arte (ulterior Institutul de Teatru „I.L. Caragiale") din București, iar din 1951 cercetător științific la Institutul de Istoria Artei[12]. Tabloul redacțional era completat cu intelectuali, artiști și colecționari reputați care s-au adaptat și au supraviețuit mai multor regimuri politice[13]. Pe de altă parte, cum se poate observa lesne, în comitetul redacțional al *SCIA* erau reprezentate toate domeniile artei cuprinse de structura de cercetare și de secțiunile/rubricile revistei: arte plastice (sculptorul Ion Jalea, Mircea Popescu); muzică (compozitorul Zeno Vancea, vicepreședinte al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor); teatru (S. Alterescu); artă populară/etnografie/folclor (Ion Breazu; șeful secției de istorie literară și folclor al Filialei Cluj a Academiei).

Legat de Cluj, trebuie spus că și în cazul altor reviste ale Academiei existau reprezentanți din provincie, din Transilvania, Moldova etc., din centre importante ale ţării care grupau resurse umane specifice fiecărui domeniu științific. De aici se ridică întrebarea dacă exista un format obligatoriu, impus sau sugerat de conducerea Academiei RPR sau de autoritatea politică în legătură cu o componență: 1) cât mai reprezentativă, la nivel național, regional, a comitetelor editoriale, redacționale; și 2) cu o componență care să includă directorul, directorul adjunct, membri ai Academiei. Indiferent de răspuns, știm sigur că în anumite momente autoritățile ideologice s-au folosit de personalități din provincie pentru o politică de *divide et impera* în sânul institutului de cercetare și al revistei editate de acel centru. Spre exemplu, profesorul Iorgu Iordan, directorul Institutului de Lingvistică al Academiei RPR și cel mai important membru al redacției revistei *Studii și Cercetări Lingvistice*, a fost înlocuit de Victor Cheresteșiu și apoi de Dimitrie Macrea, profesorul de la Cluj. D. Macrea a fost adus la București și a rămas director până în 1958, atunci când i-a succedat același Iorgu Iordan. Toate aceste înlocuiri și permutări au generat – pe lângă schimbări editoriale – un conflict de durată și o aversiune reciprocă între cele două personaje importante ale lingvisticii, conflict în care au fost angrenate și anturajele celor doi, Iordan și Macrea.

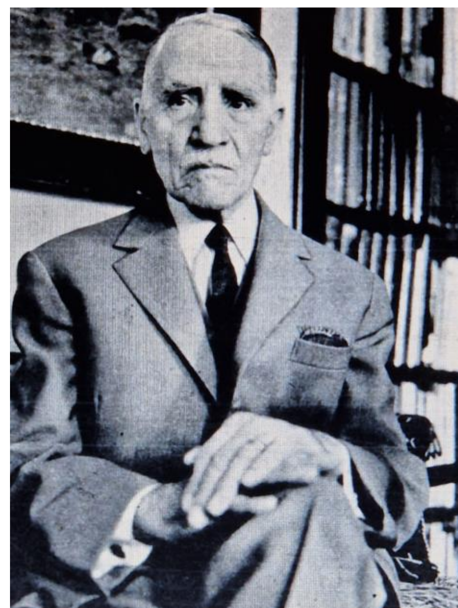

Figura 4 – Iorgu Iordan, redactor responsabil al revistei Studii și Cercetări Lingvistice (1950–1952). Sursa foto: revista Cinema, anul IX, nr. 6 (102) iunie 1971.

---

[11] Lelia Krebs Rudașcu a fost apropiată de mișcarea ilegală comunistă. De altfel, s-a remarcat încă din 1947–1948 și ca promotor timpuriu al realismului socialist în artă; Amelia Pavel, *Un martor în plus*, Editura Universalia, București, 1997, p. 106; Lelia Rudașcu, *Problema învăţământului artistic. Aşa nu mai merge!*, în *Flacăra*, anul I, nr. 6, 8 februarie 1948, pp. 1–4.

[12] Teodor Tihan, *Alterescu Simion*, în *Dicționarul General al Literaturii Române*, ediția a II-a revizuită, adăugită și adusă la zi, vol. 1, *A–B*, (coordonator general Eugen Simion), Academia Română–Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2016, p. 206; vezi și Lucian Sinigaglia, *Universul teatral bucureştean şi politicile culturale după 23 august 1944. Prin furtunile realismului socialist* (I), în *SCIA. Teatru-Muzică-Cinematografie*, serie nouă, t. 13 (57), 2019, pp. 8–9.

[13] Pentru cazul Ion Jalea, vezi Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București, 2012, p. 135, 325.

În cazul Institutului de Istoria Artei și al revistei *SCIA* nu a existat o situație similară, deși ni s-au păstrat până astăzi ecouri ale anumitor stări de tensiune între profesorii George Oprescu și Virgil Vătășianu[14]. În *SCIA* erau mai multe secțiuni/rubrici care, în linii mari, s-au păstrat de-a lungul anilor: editorial; artă populară; arte plastice; teatru; muzică; note și documente; recenzii. În primele numere apărea şi o rubrică intitulată „Din problemele criticii de artă sovietică" (semnată chiar de George Oprescu[15]). La începutul anilor 1960 componența comitetului redacțional a suferit câteva modificări[16]: Mircea Popescu devenise redactor responsabil adjunct; Ion Breazu, decedat în 1958, era înlocuit cu Marcel Breazu; în fine, în comitet mai fuseseră cooptați: acad. Tudor Vianu; prof. Mihai Berza; etnologul Mihai Pop; prof. Virgil Vătășianu; Amelia Pavel (secretar general de redacție[17]). Tudor Vianu trecuse printr-o perioadă dificilă mai ales în primii ani ai stalinismului dezlănțuit, însă după 1955 situația sa s-a schimbat: în vara lui 1955, susținut și de bunul său prieten Mihai Ralea, a fost promovat membru titular al Academiei RPR; în 1956 a fost confirmat delegat la Conferinţa generală UNESCO din India, iar în ianuarie 1958 a devenit chiar secretar general al Comisiei naţionale pentru UNESCO. Într-un moment strict contemporan cu numirea în Comitetul de redacție al *SCIA*, la 1 octombrie 1958, devenise și director general al Bibliotecii Academiei RPR[18].

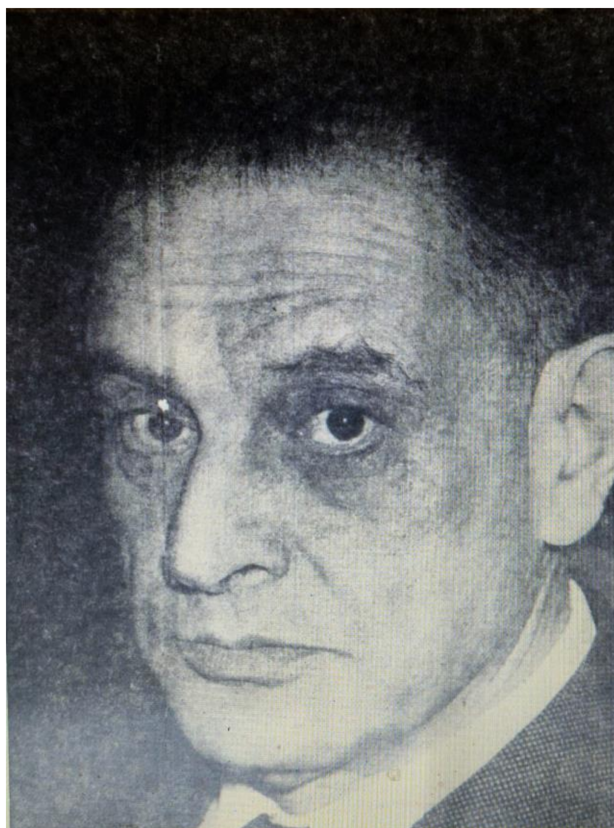

Figura 5 – Tudor Vianu, membru în Comitetul de redacție al SCIA (1958–1964).

[14] Acestea au fost evocate la sus-amintita conferință din 20-21 iunie 2024 de către prof. Adrian-Silvan Ionescu.

[15] G. Oprescu, *Sprijinul istoricilor și criticilor de artă sovietici în formarea unei juste înțelegeri a artei noastre plastice clasice*, în *SCIA*, anul I, nr. 3-4, iulie–decembrie 1954, p. 233–243.

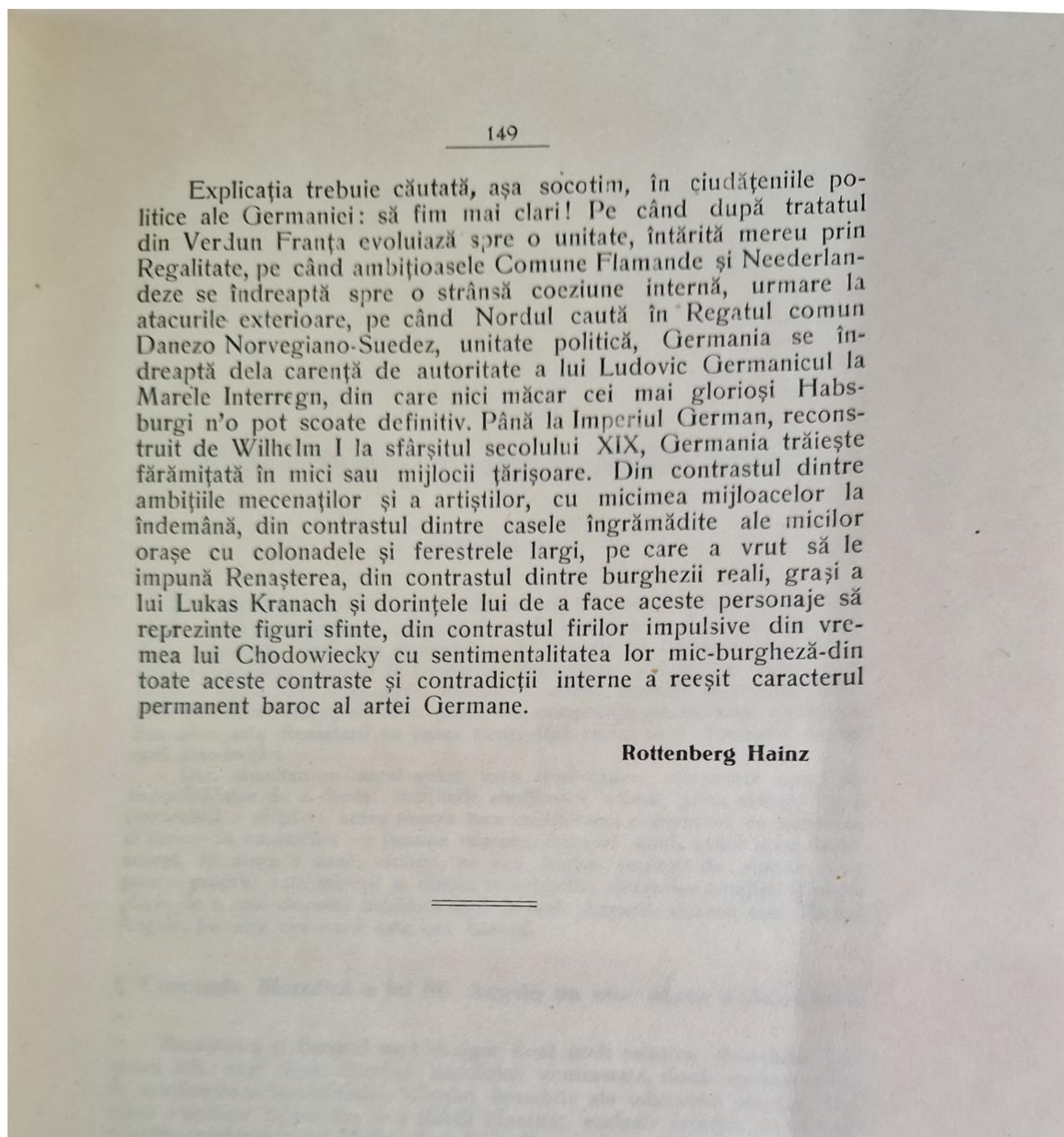
[16] Ion Breazu a murit în 1958, iar K.H. Zambaccian în 1962; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866–2003. Dicţionar*, prefaţă de Eugen Simion, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003, p. 907.

[17] *SCIA,* an. VIII, nr. 1, 1961. Pentru o perspectivă memorialistică, vezi Amelia Pavel, *Un martor în plus*, vol. 1, Editura Universalia, București, 1997.

[18] Constantin Ciopraga, *Tudor Vianu*, în *Dicţionarul general al literaturii române*, vol. VII, *Ţ–Z* (coordonator general Eugen Simion), Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2009, p. 273; Cristian Vasile, *Tudor Vianu în 1955: percepţia Direcţiei Cadre a Academiei*, în *Apostrof*, an. XXVIII, nr. 4 (323), 2017, p. 24–25.

SCIA – prezențe insolite

În paginile publicației au fost și prezențe insolite, precum fostul ofițer de securitate Heinz Stănescu (Rottenberg) care, la un moment dat (cca 1948-1951), a răspuns de supravegherea informativă a cultelor religioase în cadrul Direcției Generale a Securității Poporului; a devenit chiar adjunct al șefului Direcției I a Securității[19]. Acest membru important al noii poliții politice comuniste nu era străin de domeniul artelor plastice: îl întâlnim în calitate de colaborator al revistei *Analecta*, publicație a Institutului de Istoria Artei din cadrul Universității din București (Facultatea de Filosofie și Litere). În *Analecta* – revistă despre care vom mai vorbi – a semnat *Hainz* Rottenberg[20].

149

Explicația trebuie căutată, așa socotim, în ciudățeniile politice ale Germaniei: să fim mai clari! Pe când după tratatul din Verdun Franța evoluiază spre o unitate, întărită mereu prin Regalitate, pe când ambițioasele Comune Flamande și Neederlandeze se îndreaptă spre o strânsă coeziune internă, urmare la atacurile exterioare, pe când Nordul caută în Regatul comun Danezo Norvegiano-Suedez, unitate politică, Germania se îndreaptă dela carență de autoritate a lui Ludovic Germanicul la Marele Interregn, din care nici măcar cei mai glorioși Habsburgi n'o pot scoate definitiv. Până la Imperiul German, reconstruit de Wilhelm I la sfârșitul secolului XIX, Germania trăiește fărâmițată în mici sau mijlocii țărișoare. Din contrastul dintre ambițiile mecenaților și a artiștilor, cu micimea mijloacelor la îndemână, din contrastul dintre casele îngrămădite ale micilor orașe cu colonadele și ferestrele largi, pe care a vrut să le impună Renașterea, din contrastul dintre burghezii reali, grași a lui Lukas Kranach și dorințele lui de a face aceste personaje să reprezinte figuri sfinte, din contrastul firilor impulsive din vremea lui Chodowiecky cu sentimentalitatea lor mic-burgheză-din toate aceste contraste și contradicții interne a reeșit caracterul permanent baroc al artei Germane.

Rottenberg Hainz

Figura 6 – Heinz Stănescu (Rottenberg), colaborator al SCIA, fost ofițer de securitate, fost contributor al revistei Analecta *(1947), periodic al Institutului de Istoria Artei din cadrul Universității din București*.
Rottenberg Hainz (sic!), *Barocul ca trăsătură permanentă a artei germane*, în *Analecta*, vol. IV, 1947, p. 135-–150.

[19] *Cf* William Totok, *Freud cu voie de la poliție sau despre rolul fostului ofițer de securitate Heinz Stănescu*, în *Deutsche Welle*, 21.12.2010. http://www.dw.com/ro/freud-cu-voie-de-la-poli%C5%A3ia-politic%C4%83-sau-rolul-fostului-ofi%C5%A3er-de-securitate-heinz-st%C4%83nescu/a-6363069. Accesat la 21.11.2017. Vezi și *Episcopul, Hitler și Securitatea. Procesul stalinist împotriva „spionilor Vaticanului" din România* (coord.: William Totok), Editura Polirom, Iași, 2008, p. 49–50, 124.

[20] Rottenberg Hainz (sic!), *Barocul ca trăsătură permanentă a artei germane*, în *Analecta*, vol. IV, 1947, p. 135–150.

În 1952, Heinz Rottenberg Stănescu a fost arestat la rândul său, înlăturat din Securitate, și a devenit sursă a poliției secrete cu mai multe nume de cod (în principal, „Silviu")[21]. Ulterior, H. Stănescu s-a reconvertit în cadru didactic universitar (la catedra de Germanistică de la Universitatea din București), precum și în istoric literar/de artă: în anii 1950 și 1960 a publicat mai multe articole inclusiv în *SCIA*[22]. De notat și faptul că a colaborat și cu alte periodice din sfera academică umanistă, cu *Cercetări filozofice*, de pildă[23].

Putem vorbi de publicații precursoare?

În opinia mea, *SCIA* – apărută în 1954 – nu a avut propriu-zis un precursor, o publicație periodică pe care să o continue, de la care să se revendice în mod fățiș, sau care să îi fie atribuită (o revistă deja existentă care să își schimbe egida, așa cum a fost cazul periodicului *Probleme economice* transferat la Institutul de Cercetări Economice). Această afirmație ar putea fi totuși nuanțată. Înainte de 1948, mai precis între 1943 și 1947, a apărut *Analecta*, periodic al Institutului de Istoria Artei din cadrul Universității din București (Facultatea de Filosofie și Litere), inițiativă a profesorilor George Oprescu, I.D. Ștefănescu și Ioan Andrieșescu[24].

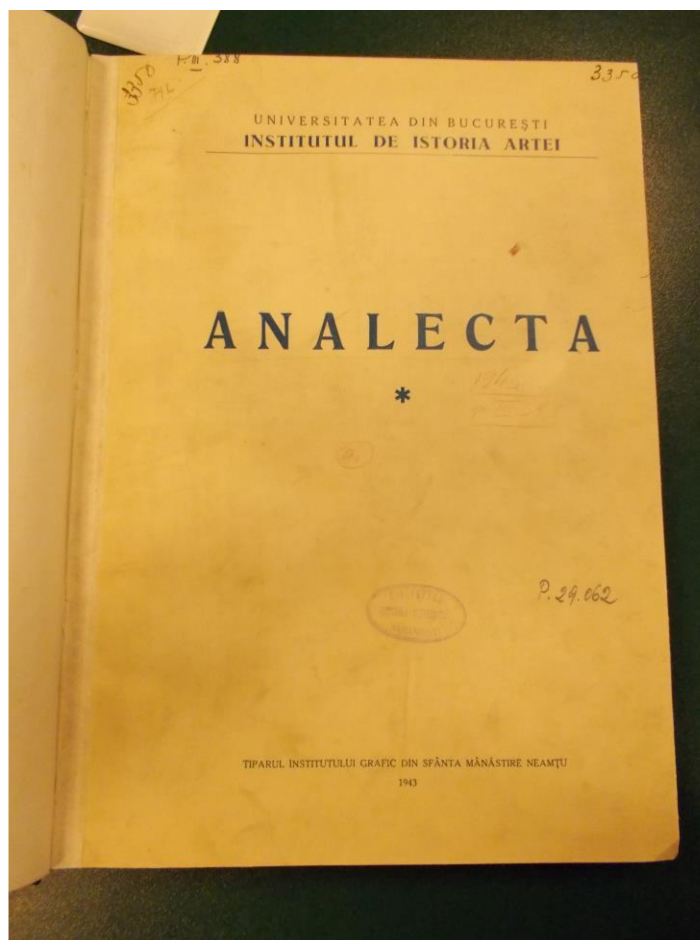

Figura 7 – Primul număr al revistei Analecta (I, 1943).

[21] Ioana Apostol, *„Cercetătorul" în atenția Securității: G. Oprescu în arhivele C.N.S.A.S.*, în *SCIA. Artă Plastică*, serie nouă, Tom. 7 (51), 2017, p. 166.

[22] Heinz Stănescu, *Călători străini din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea despre monumentele de artă ale orașului Iași*, în *SCIA*, an. II, nr. 3–4, iulie–decembrie 1955, p. 324–338, idem, *Contribuție, în baza studierii vechilor monumente și așezăminte orășenești, la cunoașterea vieții la Câmpulung-Muscel în timpul orânduirii feudale*, în *SCIA*, an. VIII, nr. 2, 1961, p. 458–472.

[23] H. Stănescu, *Scrieri despre ideile estetice ale lui Goethe*, în *Cercetări filozofice*, an. IV, nr. 4, 1957, p. 107–149.

[24] Îi mulțumesc doamnei **Ioana Apostol** pentru semnalarea revistelor *Analecta* și *Buletin Științific*.

Pe lângă cei trei profesori fondatori, au publicat în *Analecta* şi colaboratori de la Muzeul „Toma Stelian” sau din Facultatea de Filosofie și Litere ai lui George Oprescu (foşti studenţi, doctoranzi, asistenţi la Catedra de Istoria Artei, care mai târziu – într-o proporție însemnată – au lucrat în cadrul Institutului de Istoria Artei al Academiei RPR): Teodora Voinescu, Corina Nicolescu, Ion Frunzetti, Mircea Popescu, Eleonora Costescu, Theodor Enescu, Ana Maria Muzicescu (Musicescu), Mircea Nădejde[25], dar și sus-amintitul Hainz/Heinz Rottenberg (Stănescu).

Înainte de apariția *SCIA*, teoretic, cercetătorii Institutului de Istoria Artei (în special directorul-academician[26]) puteau publica articole de specialitate în buletinul ştiinţific al Secțiunii de profil a Academiei RPR – *Buletin Științific* (editat de Secţiunea de Ştiinţa Limbii, Literatură şi Arte), un periodic cu o existență efemeră gândit ca debușeu editorial în primul rând pentru comunicările membrilor Academiei. După toate aparențele, a apărut un singur număr editat de această Secțiune a Academiei, în timp ce publicația omonimă a Secției de Științe Istorice, Filozofice şi Economico-Juridice a ajuns la patru numere în intervalul 1948–1952[27]. Vom reveni asupra acestui gen de periodic la momentul potrivit.

Figura 8 – Buletin Ştiinţific (Secţiunea de Ştiinţa Limbii, Literatură şi Arte),
Tom. I, nr. 1–2, ianuarie-iunie 1951.

[25] Mircea Nădejde – devenit în anii postbelici chiar director al Muzeului de Artă Națională „Carol I” – a fost unul dintre puținii colaboratori care, din cauza morții premature din 1946, nu au mai prins înființarea noului Institut de istoria artei sub egida Academiei RPR. Chiar G. Oprescu a scris în 1947 un necrolog – G. Oprescu, *Cuvântare ținută la incinerarea lui Mircea Nădejde*, în *Analecta*, vol. IV, 1947, p. 171–174. Deși M. Nădejde are texte importante de istoria artei, el nu apare în altminteri extrem de utilul și necesarul dicționar de profil din 2021 – Florica Cruceru, Alice Dinculescu, *Istorici și critici de artă români, 1800–1980,* Editura ACS, București, 2021, p. 161–164.

[26] Gh. Oprescu (sic!) și colaboratori, *Crearea şcoalelor de arte frumoase în Țările Române. Comunicare prezentată la 5 iunie 1950 în şedinţa Sesiunii generale ştiinţifice a Academiei R.P.R.*, în *Buletin Ştiinţific* (Secţiunea de Ştiinţa Limbii, Literatură şi Arte), Tom. I, nr. 1–2, ianuarie–iunie 1951, pp. 1–16.

[27] Dan Berindei, *Buletin științific,* în *Enciclopedia istoriografiei românești* (coord.: Ștefan Ștefănescu), Editura Științifică şi Enciclopedică, București, 1978, p. 443.

Revistele Institutului de Istorie

Așa cum am anticipat, mult mai clar au stat lucrurile cu revistele Institutului de Istorie/Institutul de Istorie şi Filosofie[28] şi ale Institutului de Cercetări Economice – mă refer aici la publicația *Studii* (de fapt, *Studii. Revistă de știință, filosofie, arte*) şi la *Probleme economice*. Primul periodic amintit – al cărui număr a apărut la începutul anului 1948 – a fost atribuit la finele anului 1949 Institutului de Istorie şi Filosofie şi imediat denumirea lui a fost restrânsă – *Studii. Revistă de istorie și filosofie* (de notat că nu directorul Institutului era redactor responsabil, ci Mihail Roller, vicepreședinte al Academiei RPR și cenzor al istoriografiei din epocă).

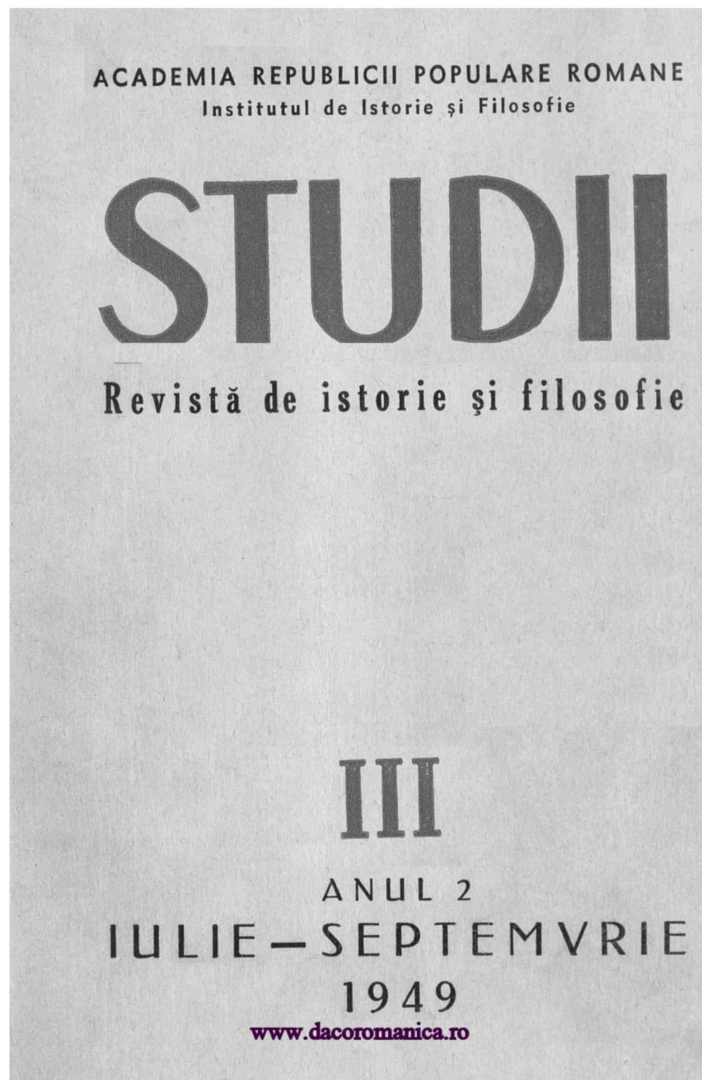

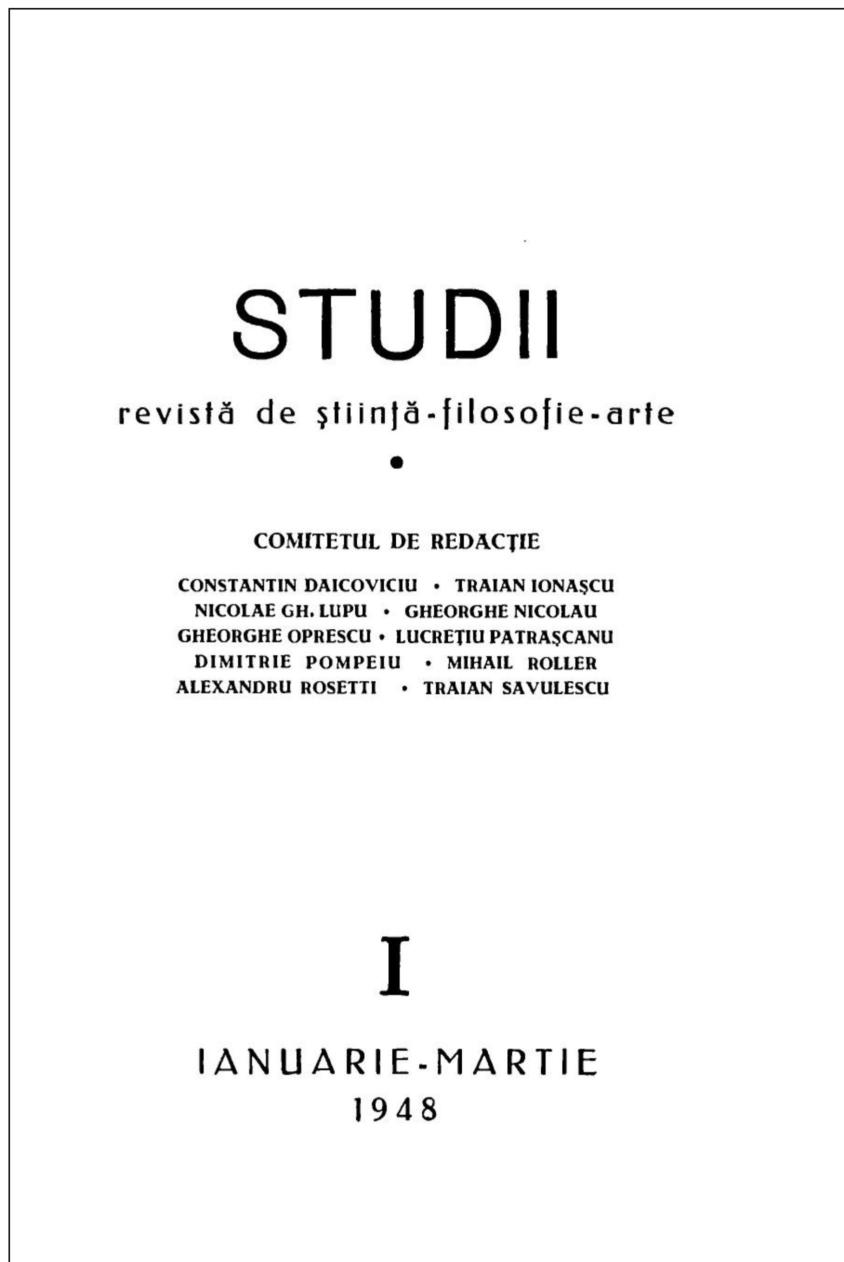
Figura 9 – Coperta periodicului Studii. Revistă de istorie și filosofie *(an. 2, nr. III, 1949). Sursa: Dacoromanica.*

După separarea filosofiei, a urmat o altă schimbare de denumire – *Studii. Revistă de istorie*. La mijlocul anilor 1950, în jurul acestei reviste – cea mai importantă publicație academică de istorie – s-a purtat un adevărat război care a vizat în primul rând controlul conținutului, protagoniștii acestui conflict fiind Mihail Roller și Andrei Oțetea (director al Institutului de Istorie între 1956 și 1970)[29]. (O situație similară nu

[28] Institutul de Istorie a devenit în martie 1949 Institutul de Istorie și Filosofie și a revenit la prima denumire la începutul lui 1954.

[29] Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007, p. 209–211.

a existat în cazul *SCIA*). În 1948, cercetători ai Institutului de Istorie sau membri ai conducerii (Letiţia Lăzărescu, Emil Condurachi) publicau în revista *Studii*, fără ca aceasta – cum am anticipat – să fie din punct de vedere oficial şi periodic al Institutului; nici Andrei Oţetea, nici Petre Constantinescu-Iaşi (directorii din 1948 ai Institutului de Istorie) nu erau membri în comitetul de redacţie al periodicului. În schimb, aici se regăsea George Oprescu, justificând parcă particula *Arte* din titlu.

STUDII

revistă de ştiinţă-filosofie-arte

COMITETUL DE REDACŢIE

CONSTANTIN DAICOVICIU • TRAIAN IONAŞCU
NICOLAE GH. LUPU • GHEORGHE NICOLAU
GHEORGHE OPRESCU • LUCREŢIU PATRAŞCANU
DIMITRIE POMPEIU • MIHAIL ROLLER
ALEXANDRU ROSETTI • TRAIAN SAVULESCU

I

IANUARIE-MARTIE
1948

Figura 10 – Pagina de gardă a periodicului Studii. Revistă de știință, filosofie, arte
(cu numele lui G. Oprescu ca membru al Comitetului de redacție).

Mai degrabă doar în titlu, căci din trei numere câte au apărut în 1948 numai un articol se ocupa cu această problematică – cel semnat de Petre Constantinescu-Iaşi (despre implicarea artiştilor în Revoluția paşoptistă[30]). Referiri ceva mai consistente la istoria artei mai conțin articolele datorate lui Harry Brauner și Emil Condurachi, adică foarte puțin dacă privim ansamblul materialelor publicate. Abia peste un an, în 1949 (începând de la numărul 3), avea să se reglementeze clar faptul că revista aparține abia-constituitului

[30] P. Constantinescu-Iași, *Trei pictori români în revoluția dela 1848,* în *Studii,* III, iulie–septembrie 1948, p. 152–205.

Institut de Istorie şi Filosofie[31]. La finele lui 1953, așa cum am anticipat, s-a produs separarea secției de filosofie, transformată în Institut de sine stătător, având și o publicație proprie, deja amintită – *Cercetări filozofice*.

Confruntat cu apariția mai multor centre de cercetare, președintele Academiei RPR, biologul Traian Săvulescu, solicita conducerii comuniste la 1 decembrie 1949 ca fiecare institut de cercetare să aibă revista sa de specialitate[32]. Probabil și ca urmare a acestui demers, s-a recurs la soluția temporară, de compromis, a sus-amintitelor Buletine Științifice editate nu de Institute, ci de diversele Secțiuni ale Academiei, inclusiv de cele două secții umaniste. După toate indiciile, *Buletinul* Secției de Științe Istorice, Filozofice și Economico-Juridice a fost tipărit la finele lui 1949 (I, 1948–1949), iar cel al Secţiei de Ştiinţa Limbii, Literatură şi Arte – cum am semnalat deja[33] – abia în 1951. În 1952 apariția acestora a fost oprită, deși Secțiile tehnice ale Academiei au putut continua editarea și tipărirea propriilor buletine științifice de-a lungul deceniului șase[34]. Este încă un indiciu al tratamentului diferenţiat și al punerii în plan secund a domeniului umanist în Academia RPR[35].

Se miza pe faptul că aceste buletine ar fi mai uşor de controlat politic decât publicaţiile editate de centrele specializate? Mai trebuie notat faptul că, spre deosebire de *SCIA*, publicația *Studii* era considerată la nivelul Secției de Propagandă și Agitație a CC al PMR, ca având o relevanță politică accentuată. Nu atât tirajul revistei *Studii* din 1949 era important, cât faptul că într-un document *Agitprop* publicaţia era menţionată a treia în ordinea importanţei politice, după *Scânteia*: „În afară de organul teoretic şi politic al Comitetului Central al Partidului, mai apar o serie de reviste care tratează probleme politice şi ideologice. Astfel este săptămânalul «Contemporanul», cu un tiraj de 40.000 de exemplare, «Probleme externe», 15 mii de exemplare, revista «Studii» care dezbate probleme istorice şi filosofice, în 3.000 de exemplare, revista săptămânală «Veac nou» care publică material de popularizare a URSS, cu un tiraj de 100.000 de exemplare...”[36]. Ca să ne facem o imagine, să comparăm tirajele din zilele noastre cu cele de atunci: în 2023, *SCIA* avea 200 de exemplare, iar în 2024 se estimează că va tipări doar 30 de exemplare[37]. Această ultimă cifră a fost vehiculată pentru 2024 și pentru *Revista istorică*, periodic al Institutului de Istorie „N. Iorga”, care a continuat publicația *Studii (Revistă de istorie)*.

Spre deosebire de Institutul de Istoria Artei, care a editat *SCIA* și ulterior serii specializate (Artă plastică, Teatru-Muzică-Cinematografie), în cazul Institutului de Istorie s-a produs o separare mai clară la nivelul programelor de cercetare, al departamentelor, inclusiv editorial, la nivelul denumirii publicațiilor periodice (care nu erau simple serii ale unei reviste-mamă). Această despărțire a fost foarte timpurie – a intervenit chiar în anii 1950. Delimitarea rezidă atât în importanța mai mare (politică) acordată istoriografiei, în particular Institutului de Istorie, cât și în mai buna situare politică a directorului – vorbim aici de Petre Constantinescu-Iași, director între 1948 și 1953 (fost ilegalist comunist, devenit chiar ministru, ministru al Cultelor) și George Oprescu.

---

[31] Dan Berindei, *Revista de istorie (Studii)*, în *Enciclopedia istoriografiei româneşti, ed. cit.*, p. 452. *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, anul 2, nr. 3, iulie–septembrie 1949.

[32] Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita ANIC), fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitaţie, dosar nr. 55/1949, f. 1; *Şedinţa cu conducerea Academiei RPR din 1 decembrie 1949*.

[33] A se vedea nota 23 *supra*.

[34] Așa rezultă din examinarea catalogului electronic al Bibliotecii Centrale Universitare din București. Buletinul Secțiunii de Științe Matematice și Fizice ar fi apărut cel puțin până în 1957 – http://cacheprod.bcub.ro/webopac/List.csp?Search (Accesat: 11.07.2024).

[35] *Cf* Dan Berindei, *Istoria Academiei Române, 1866–2016*, ediția a II-a, Editura Academiei Române, București, 2016, p. 314. Academia RPR era împărțită în șase secții, întâietate având științele exacte, naturale și tehnice. Statutul Academiei din august 1948 plasa cele două secții cu profil umanist la coadă, în răspăr cu situația din perioada precomunistă.

[36] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 66/1949, f. 31. La acel moment, *Scânteia* avea un tiraj de 700.000 de exemplare. *Veac nou* era un periodic editat de Asociația Română pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (ARLUS).

[37] Intervenție a prof. Adrian-Silvan Ionescu, directorul Institutului de Istoria Artei, la Conferința națională „70/60: Două reviste academice, două aniversări istorice (*Studii și Cercetări de Istoria Artei – Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*)”, din 20–21 iunie 2024.

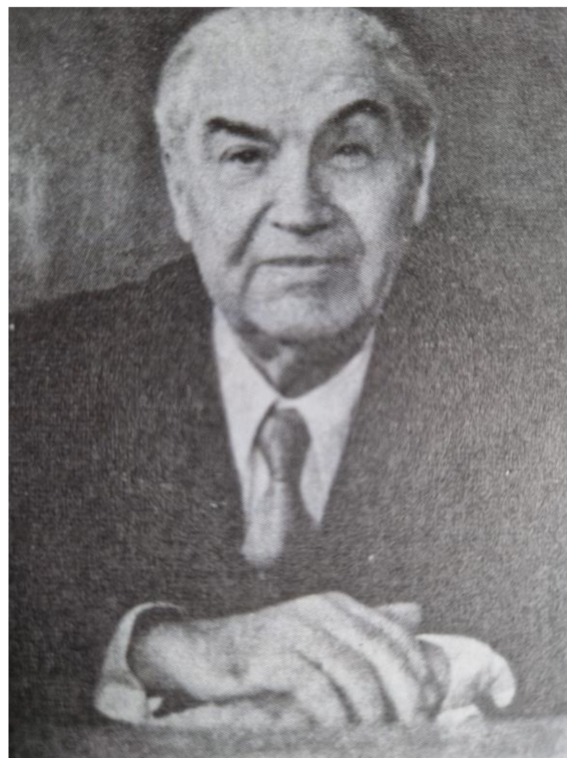

Figura 11 – Petre Constantinescu-Iași, director al Institutului de Istorie și Filosofie (1949–1953), membru al Comitetului de redacție al periodicului Studii. Revistă de Istorie și Filosofie. Sursa foto: Petre Constantinescu-Iași, *În anii socialismului victorios*, Editura Politică, 1976.

Așadar din 1950, pe lângă *Studii,* a apărut o nouă publicaţie, *Studii şi Cercetări de Istorie Veche,* rezervată în principal membrilor Secţiei de istorie veche a Institutului de Istorie, dar şi arheologilor (de altfel, din 1974 titlul i s-a modificat în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*). Istoricii medieviști au avut la dispoziție din 1956 *Studii şi Materiale de Istorie Medie*. Ulterior au apărut și alte periodice specializate ale sectoarelor de istorie modernă și contemporană: *Studii şi Materiale de Istorie Modernă* – vol. I, 1957; vol. II, 1960 etc.; şi *Studii şi Materiale de Istorie Contemporană* – vol. I, 1956; vol. II, 1958; vol. III, 1978. Așa cum se observă din examinarea anilor de apariție, a existat și un revers al medaliei, pentru că ultimele două periodice au avut o evoluție discontinuă, neregulată (cu diferențe chiar de două decenii de la un număr la altul), inclusiv din cauza presiunii factorului politic asupra unor domenii mult mai apropiate în timp de prezentul comunist.

*

Se impun câteva remarci de final. Reconstituirea trecutului publicațiilor periodice și a revistelor științifice este abia la început. În prezent, se lucrează sub egida Academiei Române, a Secției de Științe Istorice și Arheologie, la o Enciclopedie consacrată revistelor cu profil istoric. În ceea ce mă privește, am folosit informațiile oferite de enciclopedia istoriografiei din 1978, care avea și o secțiune consacrată revistelor[38]. Această privire asupra publicaților științifice din sfera umanistă – dincolo de limitările sale (mai ales documentare), deja evocate – ne ajută să evaluăm importanța (politică, academică, cultural-ideologică) atât a unui domeniu specific (istoriografie, istorie de artă, lingvistică, istorie literară, filosofie, psihologie ș.a.), cât și a statutului politico-social al directorului/redactorului responsabil al revistei. Pornind de la momentul apariției, mai timpurie sau întârziată, de la tirajele cunoscute, putem estima câte resurse s-au alocat unor reviste, în detrimentul altora. Mai concret, observăm că istoria a avut o însemnătate mult mai pregnantă pentru regimul politic și pentru conducerea Academiei, care s-a tradus prin alocarea cu solicitudine a unei publicații, cuantum al tirajului, ritmicitate mai bună, mai multe numere (v. *Buletin științific*) etc. Dincolo de elementul obiectiv al preeminenței istoriografiei asupra istoriei de artă, din punct de vedere ideologic, putem presupune că și trecutul politic al directorilor de centre de cercetare a contat atunci

[38] Constantin Preda, Dan Berindei *et al.*, *Periodice*, în *Enciclopedia istoriografiei românești* (coord.: Ștefan Ștefănescu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 435–462.

când a fost vorba despre înzestrarea institutelor cu o revistă proprie. Dincolo de rescrierile periodice ale propriei biografii, Petre Constantinescu–Iași (directorul Institutului de Istorie, mai târziu Institutul de Istorie și Filosofie) poate fi asociat cu Partidul Comunist din România și – mai târziu – cu ilegalitatea comunistă încă de la întemeierea PCdR, adică din mai 1921[39]. Prin urmare, consider că nu este deloc o întâmplare mai buna situare în peisajul editorial a *Studiilor* în comparație cu *SCIA*. La fel, merită să remarcăm faptul că Institutul de Psihologie a apărut în 1954, ca un centru de cercetare cumva creat special pentru Mihai Ralea[40] (bine văzut și în anturajul lui Gh. Gheorghiu-Dej), iar în 1955, adică imediat, poate edita propriul periodic – *Revista de Psihologie*.

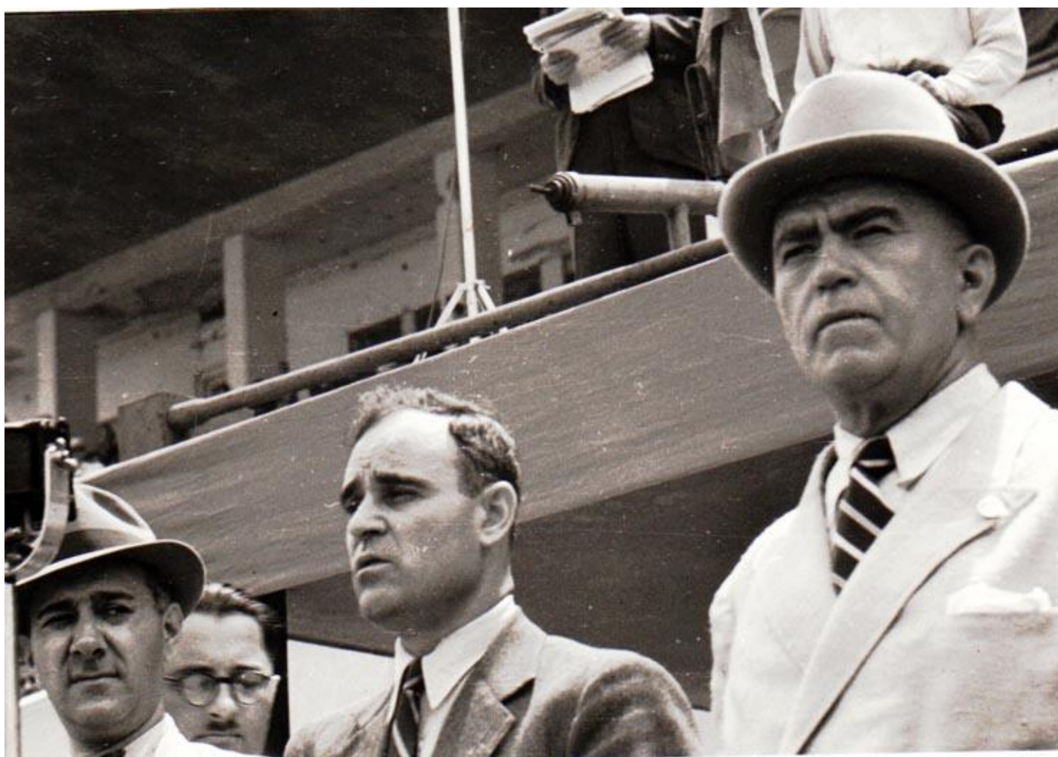

Figura 12 – Mihai Ralea, redactor responsabil la Revista de Psihologie *(1954–1964).*
În fotografie – Mihai Ralea, primul din stânga, alături de Gheoghe Gheorghiu-Dej și Petru Groza).
Sursa foto: IICCMER – Fototeca online a comunismului românesc,
Cota: 194/1945 (https://fototeca.iiccmer.ro/picdetails.php?picid=35814X88X429).

[39] Adrian Cioroianu, *Petre Constantinescu-Iași: profesor (de istorie), stalinist (din convingere), abonat (la trenuri europene). De la propagandistul guvernului Groza la pensionarul regimului Ceaușescu*, în *A fost odată ca niciodată Partidul Comunist Român (1921–2021). Pentru o istorie dezinhibată a „viitorului luminos”* (coord.: Adrian Cioroianu), Editura Polirom, Iași, 2021, p. 245–252.

[40] Cristian Vasile, *Un centru de cercetare creat pentru Mihai Ralea: Institutul de Psihologie în epoca Gheorghiu-Dej, 1955–1965*, în *Revista istorică*, Tom. 31, nr. 1–2, ianuarie – aprilie 2020, p. 43–60. În 1956 Mihai Ralea a fost confirmat la conducerea Institutului Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea, precum și a Comisiei Naționale a RPR pentru UNESCO.